

آفرین جان آفرین پاک را آنکه جان بخشید و ایمان خاک را

به دنبال سیمرغ در سرزمین قفقاز*

محمد جمشیدیان

کارشناس ارشد معماری منظر

Mohammad.jamshidyian@gmail.com

آغاز

کوه آرارات در سرزمین قفقاز را برخی روایت‌ها، همان «کوه قاف» دانسته‌اند. داستان‌هایی مانند پهلو گرفتن کشتی نوح بر آن، اولین بلندی سربرآورده از میان آب‌ها و نهایتاً کوه قاف که فتحش از بزرگ‌ترین کارها در افسانه‌های کهن است، اثرش را بر نامگذاری این منطقه با نام «قفقاز» نهاده است. کوه قاف را محل تولد و زندگی سیمرغ می‌دانند که پادشاه پرندگان و نمادی از کمال معرفت انسانی است. پادشاهی که پرندگان به رهبری هدهد و در سفری پرخطر به درگاه او شتافته‌اند.

تصویر ۱. کوه آرارات در سرزمین قفقاز که بسیاری از روایت‌ها آن را همان کوه افسانه‌ای قاف دانسته‌اند. عکس: مهرداد سلطانی، آرشیو مرکز پژوهشی نظر، ۱۳۹۲.

در سخن هدهد با مرغان برای طلب سیمرغ

در میان جمع آمد بی‌قرار
هم برید حضرت و هم بیک غیب
در پس کوهی که هست آن کوه قاف
او به ما نزدیک و ما زو دور دور
تا نینداری که راهی کوتاه است
زانکه ره دور است و دریا ژرف ژرف

هدهد آشفته‌دل پرانتظار
گفت: «ای مرغان منم بی‌هیچ ریب
هست ما را پادشاهی بی‌خلاف
نام او سیمرغ سلطان طیور
بس که خشکی، بس که دریا در ره است
شیرمردی باید این ره را شگرف

شناخت

سفر پژوهشی تابستان ۱۳۹۲ «مرکز پژوهشی نظر» به مقصد این سرزمین تدارک شد. به سرپرستی رئیس مرکز و همت و برنامه‌ریزی ۲۰ مسافر دل از یار و دیار بریده. مقدمات سفر علاوه بر تهیه ماشین و تدارکات مسیر و آذوقه راه، توشه‌ای علمی هم بود که با مطالعات پیش از سفر و تقسیم‌بندی افراد به گروه‌های پژوهشی فراهم شد. این زاد و توشه، مطالعاتی بود که با تعیین زمینه‌های مطالعاتی توسط سرپرست گروه، انجام شد. آشنایی پیش از سفر با مقصد و مقصود سفر، بی‌شک به پیمودن درست راه می‌انجامید. این مطالعات برای هریک از همسفران مطلوب واحدی از سفر را مشخص می‌کرد.

در توصیف سیمرغ و عزم مرغان

جلوه‌گر بگذشت در چین نیم‌شب
لاجرم پر شور شد هر کشوری
نقش‌ها جمله ز نقش پَر اوست
بی‌قرار از عزت آن پادشاه
عاشق او، دشمن خویش آمدند
هر کسی از طی آن رنجور بود

... ابتدای کار سیمرغ ای عجب
در میان چین فتاد از وی پری
این همه آثار صنع از فر اوست
جمله مرغان شدند آن جایگاه
عزم ره کردند و در پیش آمدند
لیک چون راهی دراز و دور بود

تصویر ۲. ارایه مطالعات افراد، پیش از سفر و در مرحله شناخت برای همسفران در محل مرکز پژوهشی نظر. عکس: پژمان رئیس‌یان، آرشیو مرکز پژوهشی نظر، ۱۳۹۲.

بهانه

هر کدام از افراد بنابر زمینه کاری خود مسئله‌ای را پیش روی می‌دیدند که گویا برای حل آن پا به این سفر می‌گذاشتند. سؤال هر کس بنا بر مطالعات انجام شده، به بخشی از موضوعات علمی اختصاص می‌یافت. بدین ترتیب چهار گروه مطالعاتی منظر شهری، هنر و تمدن، معماری قفقاز و منظر طبیعی و فرهنگی تشکیل شد. هریک از همسفران به بهانه‌ای مهمی سفر شدند. سؤالاتی که پیش از سفر مطرح می‌شد و نفرات را برای مقابله با آن آماده و تجهیز می‌کرد.

در عذر مرغان

سرکش و سرمست از کان در رسید
بر سر گوهر فراوان گشته‌ام
نیستم یک لحظه بی تیغ و کمر
پای من در سنگ و گوهر در گل است
چند لنگی؟ چند آری عذر لنگ؟
تو چنین آهن دل از سودای سنگ
در میان جمع با خیر الثیاب
کس ز من یک پاک‌روتر، پاک‌تر
دائم هم جامه و هم جای پاک
زانکه با سیمرغ نتوانم پرید
گرد جانت آب چون آتش شده
گر توهم ناشسته‌روئی آب جوی
روی هر ناشسته‌روئی دیدنت...
دار معذورم که می‌گردد دراز

کبک بس خرم خرامان در رسید
گفت من پیوسته در کان گشته‌ام
من عیار کوهم و مرد گهر
چون ره سیمرغ راهی مشکل است
هدهدش گفت ای چو گوهر جمله رنگ
اصل گوهر چیست؟ سنگی کرده رنگ!
بط به صد پاکی برون آمد ز آب
گفت در هر دو جهان ندهد خبر
زاهد مرغان منم با رأی پاک
من ره وادی کجا دانم برید
هدهدش گفت ای به آبی خوش شده
آب هست از بهر هرناشسته‌روی
چند باشد همچو آب روشنت
گر بگویم عذر یک یک با تو باز

تصویر ۳. یکی از مسافران که موضوع هنر و تمدن قفقاز را برای پژوهش میدانی خود در سفر برگزیده و در حال ارائه مطالعات اولیه خود است. عکس: پژمان رئیس‌یان، آرشو مرکز پژوهشی نظر ۱۳۹۲.

بیمودن

سفر ذاتا گونه‌ای از زندگی جدید را به همراه دارد. زندگی جدا از عادات روزانه و رفتارهای روزمره، نوعی زندگی اجتماعی با افرادی تازه در محیط و شرایطی جدید. همین وجه سفر کافی است تا هر مسافر با رجوع به درون خود و کنکاش خصایل درونی خود به نقاط قوت و ضعفش در ارتباط با اجتماع پی ببرد. اتفاقات و شرایط غیرقابل پیش‌بینی زمینه‌ای را برای رشد فردی و اجتماعی افراد فراهم می‌آورد که شاید در تمام طول زندگی فرد در کنار خانواده‌اش هم پیش نیاید. طی طریق، خود هدفی برای رشد شخصیتی، فردی، درونی و اجتماعی تک‌تک مسافران است تا خود را با تمام خصوصیات خوب و بد و مزایا و معایب نسبی بازباند. این وجهی ممتاز برای هر سفر است؛ چه این سفر به قصد کسب علم باشد و چه به قصد تفریح.

در سخن مرغان با هدهد و سؤال از نقایص خود

درد می‌دیدند و درمان ناپدید
تو به چه از ما سبق بردی به حق؟
راه بر من می‌زند وقت حضور.
عشق زر چون مغز شد در پوستم،
عشق دل‌بندی مرا کرده است بند.
وادی دور است و من بی زاد و برگ.

راه می‌دیدند و پایان ناپدید
سائلی گفتش که ای برده سبق
دیگری گفتش که ابلیس از غرور
دیگری گفتش که من زر دوستم
دیگری گفتش که ای مرغ بلند
دیگری گفتش که می‌ترسم ز مرگ

مراحل کشف

با شروع سفر، اولین مراحل کشف و دریافتهای عمیق افراد با دیدن و مشاهده کردن شروع می‌شود. این دریافتها با پشتیبانی مطالعات پیش از سفر و به صورتی هدفمند آغاز می‌شوند. هدفمندی کشف و دریافتها جهتی مشخص به همه نگاه‌ها، عکس‌ها، یادداشت‌ها و

تصویر ۴. قدم‌زدن در مسیرهای شهر زیبای مستیا که خود به درکی متفاوت از شهر می‌انجامد. عکس: احسان دیزانی، آرشیو مرکز پژوهشی نظر، ۱۳۹۲.

مباحث می‌بخشد. هر کس در راستای موضوعی که در ابتدای سفر تعریف کرده و در جهت اثبات و استخراج نکاتی نو طی طریق می‌کند. افراد در گفت‌وگوهای دو نفره، جلسات گروهی، جلسات عمومی و تبادل اطلاعات مفید خود، حرکتی دسته‌جمعی را به سمت یافتن حقیقتی از سرزمین قفقاز ادامه می‌دهند. حرکتی که هیچ‌گاه از تکاپو باز نمی‌ایستد. در اتوبوس، حین قدم‌زدن در فضاها و شهرها، اتاق محل اقامت یا در جلساتی که در هر جا امکان برگزاریشان هست. یک روز کنار رودخانه‌ای خروشان، روز دیگر کنار جاده، زیر آبشاری پرتلاطم، محوطه روبروی ساختمان هتل یا یک اتاق بزرگتر که همه مسافران دقایقی در آن جمع می‌شوند. همه اینها قابلیت تبدیل شدن به محلی برای کشف حقیقت و نزدیک شدن به آن را دارند. اما این کشف بدون طی مراحل مشخص حاصل نمی‌شود. گرچه مرزبندی و میزان تداخل آنها برای هر کس متفاوت است، اما لزوم سپری کردنشان غیرقابل انکار است. "آموختن"، "محیط"، "چالش" و "استنباط"، چهار وادی رسیدن و کشف هستند. "آموختنی" که از پیش از سفر آغاز شده و با مطالعات پیش سفر پشتیبانی می‌شود. "محیطی" که هر آن در حال تغییر است و پر از آموختنی‌هاست. "چالشی" که با مطالعه ایجاد شده و تا پایان سفر مسافر را با خود درگیر می‌سازد و بحث‌ها و تبادل نظرانی که به "استنباط" یافته‌ها می‌انجامد. یک روند آموزشی تمام و کمال...

در بیان هدهد از هفت وادی راه

چون گذشتی هفت وادی، درگه است
نیست از فرسنگ آن آگاه کس
وادی «عشق» است از این پس بی‌کنار
هست چارم وادی «استغنا» صفت
پس ششم، وادی «حیرت» صعبناک
بعد از این وادی روش نبود ترا

گفت ما را هفت وادی در ره است
باز ناید در جهان زین راه کس
هست وادی «طلب» آغاز کار
پس سیم وادی، از آن «معرفت»
هست پنجم، وادی «توحید» پاک
هفتمین، وادی «فقر» است و فنا

هدف - انتها

آموزش، کشف و شناخت ابعاد مختلف منطقه قفقاز شامل کشورهای گرجستان و ارمنستان در بطن این سرزمین اتفاق می‌افتد. رسیدن به دلایل و استنباط‌های علمی در کنکاش پیرامون فرضیات اولیه، همه با مشاهدات میدانی و البته با هدایت‌های راهبرانی با سابقه

تصویر ۵. مسافران در قالب گروه‌های چهارگانه به مباحث دو یا چندنفره در طی سفر می‌پردازند تا با همفکری به تکمیل یا اثبات فرضیات اولیه خود دست پیدا کنند. عکس: آرشیو مرکز پژوهشی نظر، ۱۳۹۲.

بیشتر پیش می‌رود. هدف، همان است که در مسیر کشف می‌شود. رشد شخصیتی و اجتماعی هر مسافر در طول مسیر که همزمان با کارهای روزمره اتفاق می‌افتد، بخش مهمی از اهداف سفرهای پژوهشی مرکز نظر است. تحولات درونی و فردی و گام نهادن در راه کمال شخصیت افراد، هر روز با بیدار شدن در ساعت مقرر، جمع کردن وسایل، آماده کردن گروهی وسایل صبحانه، ناهار یا شام، انجام مسئولیت‌های فردی و همه این کارهای اولیه اتفاق می‌افتد. از طرفی هم اکتشافات علمی، اثبات فرضیات اولیه براساس مطالعات پیش از سفر در تمام مسیر ادامه پیدا می‌کند. چه بسا فرضیاتی که در طول سفر رد می‌شوند، متحول می‌شوند و یا در آخرین روزها اثبات می‌شوند و بدین ترتیب مراحل از یک پژوهش تام و تمام را طی می‌کنند. هدف بازدید علمی محض نیست. هدف تماشای سرزمین قفقاز و دیدن کوه قاف نیست. هدف، نه رسیدن، که رفتن است و در راه بودن. در راه کوه قاف...

صرف شد در راهشان عمر دراز
زان هزاران کس، یکی آنجا رسید
بیش نرسیدند سی آن جایگاه
در خط این رقعۀ پراعتبار
چهره سی مرغ دیدند آن زمان
بی شک این سی مرغ آن سیمرغ بود
بود خود سی مرغ در آن جایگاه
بود این سی مرغ ایشان آن دگر

سال‌ها رفتند در شیب و فراز
زان همه مرغ، اندکی آنجا رسید
عالمی مرغان که می‌بردند راه
چون نگه کردند آن سی مرغ زار
هم ز عکس روی سیمرغ جهان
چون نگه کردند آن سی مرغ زود
چون سوی سیمرغ کردند نگاه
ور بسوی خویش کردند نظر

آنچه رفت، شرحی مختصر بود از سفر ۱۷ روزه ۲۰ محقق و پژوهشگر هنر، معماری و منظر به سمت کوه قاف و سرزمین قفقاز. سفری به راهنمایی یکی از همین همسفران و هدایت افرادی باتجربه‌تر، مسیری بود برای آموزش بر مبنای کشف و آموزش زندگی اجتماعی و رشد اجتماعی.

سفر پژوهشی به قفقاز، یادآور سفر سی مرغ است برای دیدن سیمرغ بر فراز قاف. سفری که در تمامی مسیر کشف بود و سرانجام دیدار سی مرغ. شناخت خود و اتصال با حقیقت که در خود است...

حل مائی و توئی درخواستند
آینه است آن حضرت چون آفتاب
جان و تن هم جان و تن بیند در او
این همه مردی که هر کس کرده‌اید
وادی ذات و صفت را رفتید
تا به ما در خویش را یابید باز
سایه در خورشید گم شد والسلام!

کشف این سر قوی درخواستند
بی‌زبان آمد از آن حضرت جواب
هر که آید خویشتن بیند در او
این همه وادی که از پس کرده‌اید
جمله در افعال ما می‌رفته‌اید
محو ما گردید در صد عز و ناز
محو او گشتند آخر بر دوام

گفت عطار از همه مردان سخن / گر توهم مردی بخیرش یاد کن

پی‌نوشت

*. این مطلب به تشریح روش آموزش مبتنی بر کشف، براساس فعالیت‌های انجام شده در سفر پژوهشی به سرزمین قفقاز (کشورهای گرجستان و ارمنستان) در تابستان ۱۳۹۲ می‌پردازد.

تصویر ۶. عکس دسته‌جمعی در میدان اصلی شهر مستیا. عکس: احسان دیزانی، آرشیو مرکز پژوهشی نظر، ۱۳۹۲.

